

УДК: 338. 436. 338. 51

ЦІНОУТВОРЕННЯ: ТЕОРІЯ Й ПРАКТИКА

Ірина Хомир

Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, Україна

Резюме. Досліджено проблему ціноутворення й диспаритету обміну товарів. Підкреслено, що діаметрально протилежні підходи до концепції ціноутворення з суто марксистських чи маржиналістських позицій непереконливі, позаяк насправді ціна будь-якого товару завжди є поєднанням суто економічного чинника, тобто власне його вартості (або іншими словами – затрат живої й уречевленої праці) з психологічною мотивацією до задоволення бажань або потреб людини. Вказано, що ізольоване застосування цих підходів має уступити місце їхньому синтезу, інакше теорія ціноутворення далі блукатиме в лабіринті методології, весь час нашітовуючись на тупики у вигляді непояснюваних парадоксів, які проявляються на ринку товарів. Запропозовано спробувати пошукати за правилом «золотої медіани» істину в сплетінні цих двох нібито діаметрально протилежних підходів, тим більше що в економічній теорії сформульовано «закон витрат виробництва», згідно з яким гранична корисність граничного продукту зумовлює ціну продуктивного блага, витраченого на його виготовлення й відповідну частину витрат виробництва, а приклади цін, що нібито засвідчують у «чистому вигляді» їхню відповідність теорії трудової вартості, чи навпаки, граничної корисності, є радше аномаліями, ніж правилами, не зважаючи на ареал їхнього розповсюдження. Як і нібито невидимий диспаритет обміну при директивному регулюванні ціноутворення, що тим не менше нікуди не зникав від прикривання флером таких викривлених фінансово-економічних відносин. Отож його доводилося періодично хоча б частково нівелювати шляхом дотацій чи й прямого підвищення роздрібних цін.

Ключові слова: диспаритет, концепція, обмін, синтез, ціноутворення.

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.03.037

Отримано 20.05.2019

Постановка проблеми. Всілякі приклади цін, що нібито засвідчують у «чистому вигляді» їхню відповідність теорії трудової вартості, чи навпаки, граничної корисності, є радше аномаліями, ніж правилами, не зважаючи на ареал їхнього розповсюдження. Адже те, що в радянській економіці перша була панівною в ціноутворенні на 1/6 земної кулі, цього не заперечує, позаяк у природі існує, наприклад, Курська магнітна аномалія, проте її масштаби не спростовують магнетизму.

Проте далі існує полюсність поглядів як на теоретичну сутність ціноутворення, так і важливішу під практичним аспектом проблему його паритетності, що зумовлює актуальність її дослідження нині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему ціноутворення досліджували видатні вчені минулого: К. Маркс, А. Маршалл, К. Менгер, А. Сміт, В. Петті, Д. Рікардо, М. Туган-Барановський та сьогодення, приміром, О. Бородіна, П. Гайдучський, П. Саблук, Б. Панасюк, Б. Пасхавер та інші.

Та поза загальним визнанням надмірного диспаритету цін на промислову й сільськогосподарську продукцію, в середовищі вітчизняних науковців спостерігається той же вододіл, що й у часи псевдотеорії «стійкості» невинувато низьких заготівельних цін упродовж 1947–1954 років, коли панівною в СРСР була доктрина про «необхідність звуження сфери товарного обігу, нібито несумісного з перспективою переходу від соціалізму до комунізму».

Водночас прихований диспаритет обміну тим не менше нікуди не зникав від того, що він прикривався флером таких викривлених фінансово-економічних відносин. Отож його доводилося періодично хоча б частково нівелювати. Зокрема, в «1953 році

закупівельні ціни на зернові культури в Україні були підвищені майже в десять разів ... На худобу і птицю їх підвищили в 5,5 раза» [7, с. 184; 1, с. 49].

З іншого боку, абсолютна паритетність ціноутворення – річ немислима. Хоча ціни, як писав М. Туган-Барановський, «підпорядковані закону рівності прибутків», що мало би бути заодно й підставою неможливості їхніх відхилень від якоїсь загальноприйнятої величини. Проте «загальний рівень цін не можна вивести із цін окремих товарів, бо ціни окремих товарів його не визначають» [15, с. 9], зумовлюючи тим самим їхнє відхилення від вартості конкретних видів.

Відповідно можна лише прагнути до мінімізації «такого відхилення вверх або вниз від вартості» [7, с. 419], зважаючи на те, що надмірний диспаритет є загрозою для стабільності економіки країни в довготривалому періоді, оскільки не тільки породжує диспропорції в розвитку окремих галузей, але й гальмує його в цілому. Зрештою, власне це й маємо в Україні впродовж уже близько 100 років, відколи еволюційний розвиток намагалися регулювати не фінансово-економічними методами, а адміністративним втручанням у ціноутворення.

Оскільки ж ціновий інструмент має бути надзвичайно досконалим, аби відчувати будь-які найтонші відхилення від, так би мовити, «партитури» еквівалентного обміну й забезпечувати власне саморегулювання, то зрозуміло, що кожне адміністративне втручання в процес ціноутворення на ринку подібне до намагання штучно змінити природний хід речей. Тобто баланс попиту – пропозиції на конкретні товари, в результаті чого, як правило, виграють окремі фаворити, але програє суспільство в цілому в особі основної маси споживачів, заради добробуту яких нібито здійснюються витрати ресурсів держави на фінансові чи товарні інтервенції [3, с. 59].

У той же час думки відомих українських учених щодо проблеми забезпечення паритетності ціноутворення діаметрально протилежні. Приміром, П. Саблук обґрунтовано вважає, що цього можна досягти завдяки ціноутворенню на основі норми прибутку, в якій фігуруватиме основний капітал, тобто вартість виробничих засобів і землі [13, с. 6].

Йому опонує Б. Панасюк, стверджуючи, що замість вирівнювання прибутку треба домагатися вирівнювання доходів [9, с. 163–165]. Натомість Б. Пасхавер вважає, що взагалі «порушення еквівалентності міжгалузевого обміну слід шукати не в нормі нагромадження» [10, с. 31].

Мета статті – спроба віднайдення «золотої медіани», яка дозволила б на основі тверджень цих авторитетних учених долучитися до вирішення окресленої проблеми, адже будь-які результати дослідження мають певну значущість, бо навіть помилкові убезпечують від повторення хибного шляху пошуку істини.

Виклад основного матеріалу. Передусім підкреслимо, що насправді ціна будь-якого товару завжди є поєднанням суто економічного чинника, тобто власне його вартості (або іншими словами – затрат живої й уречевленої праці) з психологічною мотивацією до задоволення бажань або потреб, співвідносних із терміном «корисність», уведеним в економічну науку як їхній синонім, з огляду на те, що «виміряти безпосередньо само по собі бажання або задоволення, отримуване від їхнього виконання, неможливо чи навіть узагалі немислимо» [8, с. 155].

Разом з тим треба мати на увазі, що хоч у марксистській економічній теорії прийнято вважати, нібито ціноутворення ґрунтується виключно на витратах живої й уречевленої праці, оскільки К. Маркс, розвиваючи затратний підхід А. Сміта та Д. Рікардо, стверджував: «Сума цін товарів дорівнює їхній вартості», він ніколи не писав, нібито це треба розуміти стосовно якогось конкретного товару, адже його ціна так прямолінійно не визначається. І не тільки тому, що сукупні суспільно необхідні витрати

праці неможливо визначити за конкретним товаром, а перш за все через абстрактність такого поняття.

А «ступінь абстракції в Маркса був у багатьох поняттях настільки великим, що необхідним було встановлення цілого ряду проміжних логічних ланок, аби зробити безпосередні практичні висновки...» [5, с. 38]. Однією ж із таких абстракцій власне є категорія «вартість», якої в природі не існує, оскільки це лише методологічний прийом, ужитий К. Марксом для пояснення природи додаткової вартості.

Та це не означає, що інша концепція – маржиналістська, – австрійських учених К. Менгера (1840–1921), Е. Бем-Баверка (1851–1919), Ф. Візера (1851–1926), за якою не лише попит, але й пропозиція визначаються винятково під впливом корисності товарів, а «пропорції обміну встановлюються за співвідношенням граничних корисностей благ, які обмінюються», може вважатись абсолютно істинною [2, с. 163]. І перш за все сумніви виникають через парадокс А. Сміта (1723–1790), хоч і сформульований ним задовго до появи не тільки маржиналістів, але й їхніх попередників – німецького дослідника й поміщика Й. фон Тюнена (1783–1850), французького вченого (філософа й математика та економіста А.-О. Курно (1801-1877), німецького дослідника Г.-В.-Й. Госсена (1810–1858), однак непояснюваний з позицій теорії граничної корисності.

Справді, якщо «предмети, які є дуже корисними для людини (наприклад, вода), часто коштують дуже мало, тоді як товари, котрі не задовольняють нагальних потреб людей (наприклад, діаманти), ціняться дуже високо» [14, с.163], то пояснити це залежністю від граничної корисності неможливо. Таким чином, пробуючи застосувати один чи другий підхід, далі блукатимемо в лабіринті методології ціноутворення, весь час наштовхуючись на тупики у вигляді подібних парадоксів.

То чи не варто спробувати за правилом «золотої медіани» пошукати істину в сплетінні цих двох нібито діаметрально протилежних підходів, тим більше, що маржиналіст Ф. фон Візер сформулював «закон витрат виробництва», згідно з яким гранична корисність граничного продукту зумовлює ціну продуктивного блага, витраченого на його виготовлення й відповідну частину витрат виробництва [2, с.481].

Тобто можна стверджувати, що тільки поєднання двох підходів до ціноутворення: витратного та граничної корисності можуть стати ниткою Аріадни, яка виводить з методологічних суперечностей ціноутворення на ринку, де панує попит – пропозиція. Оскільки така нитка є абстракцією, яку можна сплести тільки уявно, то до неї цілком застосовним є класичне визначення «невидимої руки ринку¹» А. Сміта.

Адже важко припустити, що на ринку невизначено довго можуть продаватися товари, дохід від яких не покриває витрат виробництва. Переконливим доказом неможливості цього стали кризові явища 90-х років ХХ ст., коли з вільного продажу поступово почали зникати масло, м'ясо, затим навіть сіль та сірники, оскільки такі цінові диспропорції не можуть тривати безмірно і рано чи пізно накопичується настільки велика кумулятивна сила, яка вибухово руйнує саму систему ціноутворення, що й сталося в той період. Тому при регулюванні ринкових цін не можна припускатися крайнощів, пам'ятаючи афоризм: «Мистецтво є міра». Власне це впливає з висновка А. Сміта: «Політика втручання породжує дуже важливу нерівність у загальній сумі вигод і невигод різного застосування праці та капіталу, обмежуючи ... конкуренцію» [14, с. 423–424].

Проте, на наш погляд, цього так і не було усвідомлено, бо донині кумулятивний вибух «нерівностей у загальній сумі вигод і невигод», поіменованій енігматичним

¹ Така дефініція А. Сміта терміном «ринок» була доповнена пізніше. В «Теорії моральних відчуттів» він уперше вжив словосполучення «невидима рука», яке потім повторив у «Дослідженні про природу й причини багатства народів».

визначенням «шокова терапія», пов'язується з персоналіями, приміром, відомого економіста Л. Бальцеровича – щодо Польщі, чи В. Гайдара – в Росії. Відтак на основі фетишизації купівельних цін за період їхнього директивного затвердження однозначно відкидається ринкове регулювання. Хоча, здавалося б, досвід того ж періоду повинен переконувати, що саме перекося в ціноутворенні, коли, приміром, бензин чи дизпальне коштували дешевше, ніж мінеральна вода, є яскравим прикладом того, як зауважував А. Сміт, що «уряд повинен бути звільненим від важкого обов'язку, при виконанні якого виникають постійні розчарування і для правильності здійснення якого недостатньо ніякої мудрості та знань» [14, с. 423–424].

Поряд із цим розраховувати на стихійне встановлення рівноваги на сучасному ринку товарів, робіт чи послуг, зважаючи на те, що тут часто-густо, як і в часи А. Сміта, «монополісти підтримують постійну недостачу продуктів на ринку і навмисне не задовольняючи повністю дійсний попит, продають свої товари набагато дорожче від природної ціни й піднімають свої доходи ... значно вище від їхньої природної норми, зводячи нанівець чудові властивості «невидимої руки» [14, с. 43, 423–424], не доводиться. Тому держава – як «нічний сторож» – концепція, що виникла пізніше на основі трактування її ролі й функцій А. Смітом, повинна «убезпечувати кожного члена суспільства від несправедливості й гноблення з боку інших його членів», установлюючи «належне здійснення правосуддя» [14, с. 423]. На практиці це означає прийняття й неухильне дотримання антимонопольних законів у сфері ціноутворення.

Але, на жаль, нинішня система ціноутворення настільки викривлена, що без «шокової терапії» забезпечити «природну гармонію» – своєрідну рівновагу, яка стихійно встановлюється в економіці, неможливо. Та навіть якби уряд якоїсь країни й наважився таку «шокову терапію» здійснити, то такої «природної гармонії» не станеться, оскільки локально це зробити не можна.

Приміром, в Україні диспаритет цін в обміні товарів промисловості й сільськогосподарської продукції давно перевищив семикратний рівень. Проте навіть якби знехтувати тим, що досягнення паритету означатиме більш ніж семикратне подорожчання зерна, молока, м'яса тощо, а це само собою вже нереально через важкі соціальні наслідки такого кроку, то доводиться зважати на глобалізацію економіки та подібний (хоч і менший) диспаритет цін на ринках інших країн, у тому числі високорозвинених.

Отже, одного антимонопольного законодавства замало, тому доводиться застосовувати систему дотування аграрного сектора так само, як це прийнято за рубежом. Однак це не означає копіювання його методів, бо економічні можливості України непорівнювані не тільки щодо Європейського союзу чи США, Великобританії, але навіть Польщі. Наразі ж маємо саме калькування підходу цих країн щодо напрямів дотування діяльності сільськогосподарських товаровиробників, що є очевидною помилкою, зважаючи на масштаб фінансових ресурсів, які виділяються на цю мету в Україні та цих державах. Бо не вирішуючи проблеми обсягів бюджетного фінансування аграрного сектора, не можна братися за таку ж кількість програм, на які воно у принципі могло б спрямовуватись, оскільки це призводить до їхнього таргетування та індиферентності виробництва щодо нього в цілому.

Та було б несправедливо вважати, що всі радянські вчені стали беззастережними прихильниками одностороннього підходу К. Маркса до ціноутворення на основі трудової теорії вартості, позаяк окремі автори, наприклад В. Венжер та ін., навіть у період ідеологічного протистояння доводили, що й в умовах соціалізму ринкові методи регулювання цін можливі [Венжер]. Проте хоча такі міркування були дуже обережними: вони не насмілювалися бодай натякнути на помилковість тодішніх ортодоксально-догматичних адміністративних заходів з організації обміну в СРСР, це вільнодумство

незабаром було брутально засуджене. А забюрократизована система ціноутворення, коли ціни від ширпотребу до стратегічно важливих товарів затверджувалися винятково Державним комітетом цін у Москві, хоч у республіках ці відомства теж функціонували, так би мовити, з правом дорадчого голосу, залишалася непорушною.

Проте вже тоді було видно, що така система ціноутворення має суттєві вади, оскільки підприємства всіляко уникали випуску товарів народного споживання і їх доводилося до цього змушувати. Зокрема, всі без винятку, в тому числі й підприємства важкого машинобудування, повинні були випускати певний відсоток цих товарів (каструль, сковорідок, прасок, прищепок для сушіння білизни тощо), як тоді вказувалося у відповідних директивних документах, нібито з відходів основного виробництва, оскільки місцева промисловість з такими завданнями хронічно не справлялася здебільшого через не вигідні ціни на таку продукцію.

До чого це призвело, загальновідомо: спочатку виникав дефіцит тих чи інших найнеобхідніших товарів, особливо в роздрібній торгівлі, хоча за статистикою виглядало, що валова продукція зростає. Проте відбувалося це завдяки стрімкому збільшенню її за тодішньою класифікаційною групою А – виробництво засобів виробництва. У той час, як група Б – виробництво предметів споживання, – ніяк не могла вийти на директивно визначений рівень розвитку. На завершення епохи соціалізму в 90-х роках ХХ ст. цей дефіцит розповсюдився вже й на продукти харчування, що й стало причиною краху соціалістичної системи господарювання загалом, не виключаючи й ціноутворення, яке базувалося на хибних постулатах затратного принципу формування цін.

Адже жодними посиланнями на цей принцип з позицій трудової теорії вартості неможливо логічно пояснити стрибки цін, приміром, на зерно, картоплю чи молоко, попит на які найбільш еластичний, якщо порівнювати це з динамікою їхньої собівартості.

Отож, якщо зважити на згадувані догматичні твердження, то визнавати їх за теорію ціноутворення як учення, сукупність наукових положень, необхідних для її розуміння, підстав немає. Позаяк підходи вчених здебільшого базувалися на двох взаємовиключних принципах: затратному, за яким в основі ціни лежить собівартість продукції, робіт і послуг, та попиту – пропозиції, де перший є платоспроможною потребою покупців у необхідних для них товарах, а другий – сукупністю на ринку товарів і послуг, які готові продати за певними цінами виробники.

Проте не зважаючи на очевидність такого взаємного впливу, в теорії ціноутворення донині не вдалося позбутись «ідеології бачення» (Й.-А. Шумпетер). Правда, не зовсім у такому розумінні, яке утвердилося за вітчизняною концепцією, що має класовий характер, а як сукупність поглядів на економічні явища та їхню інтерпретацію. І саме ця «ідеологія бачення» помітна від часів Джевонса й Маркса щодо «основного закону утворення цін» (О. фон Бем-Баверк), не виключаючи й поглядів його самого, котрі в концентрованому вигляді сформулював Й.-А. Шумпетер як намір «показати, що ... ціннісні співвідношення завжди породжують ажію» [4, с. 37].

Стосовно цього вважаємо за необхідне підкреслити наступне: не маючи щонайменшого наміру якимось чином применшити велич цих двох усесвітньо відомих учених, аналітичне мистецтво яких є предметом захоплення кількох поколінь економістів і таким воно зостанеться в майбутньому. Певна домішка «ідеологічного бачення», як нам видається, тут теж присутня, бо щодо виключно ажію не все так однозначно. Адже на практиці часто спостерігається й цінове дизажію². Власне це засвідчує й сам О. фон Бем-Баверк, аналізуючи, зокрема, як він висловився, «межові

² Ажію – відхилення курсу цінних паперів від їхньої номінальної вартості. Дизажію – відхилення номінальної вартості цінних паперів від їхнього курсу.

стовпи» [4, с. 230], в якості котрих він розглядає витрати виробництва, про що йтиме мова далі, хоча терміна «цінове дизажіо» при цьому не вживає.

А загалом у теорії ціноутворення, мовлячи словами О. фон Бем-Баверка, маємо «наступну маловтішну картину: істинне перемішано з напівістинним і хибним, а все це дуже слабким внутрішнім зв'язком поєднується в деяке безладне ціле» [4, с. 137]. Або й узагалі, так само, як і колись, теорія ціноутворення, в якій головною рушійною силою вбачається суб'єктивна цінність товару, що формується під впливом попиту – пропозиції, з одного боку, протиставляється теорії трудової вартості, яка вважається єдиною основою ціни товару, з іншого.

Однак як тільки попит на якийсь товар на ринку не забезпечується, то відразу виявляється, що таке протиставлення неправомірне, бо, не беручи до уваги локальні винятки, як-от дефіцит товару через затримки з його доставкою на конкретний ринок, або ж відсутність його на одному з них, але достатня пропозиція на інших, загальною закономірністю є те, що виробництво тієї чи іншої продукції недостатнє, аби забезпечити платоспроможний попит на неї. Й іншого шляху, якщо відкинути адміністративний примус, як це було в недалекому минулому, коли економічні методи регулювання підмінювалися етатизмом, крім підвищення цін до обґрунтованого рівня щодо витрат виробництва й середньої норми прибутку, що стимулюють нарощування обсягу дефіцитної продукції, в ринковій економіці немає.

Адже власне надлишок одних товарів та незадоволення попиту на інші – це наслідок згадуваних «цінового ажіо» й «цінового дизажіо» стосовно витрат виробництва в розрахунку на одиницю продукції, тобто її собівартості. А як тільки норма прибутку відносно витрат виробництва урівноважується, надлишок чи дефіцит товарів автоматично зникають.

Зокрема, щодо останнього показовою може бути ситуація на ринку алкогольних напоїв у вісімдесятих роках ХХ ст., коли замовити й отримати в ресторані пляшку шампанського чи коньяку було неабиякою удачею, хоча інші вино-горілчані вироби тоді не були дефіцитними. Та як тільки сталося «цінове ажіо», ні шампанське, ні коньяки вже ніколи не входили в розряд дефіцитних товарів. Водночас їх і нині не можна вважати загальнодоступними саме через ціновий чинник, який обмежує попит на них, поза величиною, що мала б визначатися суб'єктивною цінністю цих товарів в уяві покупців.

Причому суперечливість затратного принципу ціноутворення не могла похитнути визнання того, що вартість товару формують не будь-які витрати виробництва, а тільки суспільно-необхідні затрати абстрактної праці, яких узагалі-то в природі не існує, в той час, як на ринку товарів і послуг спостерігається чітка градація попиту на них, виходячи з їхньої корисності. Відповідно й ціни, не дивлячись на однакові суспільно-необхідні витрати на одиницю, чогось більшою мірою залежать від їхньої корисності, що переконливо проілюстрував К. Менгер (1840–1921), видатний австрійський економіст, який відносив споживні блага до «першого порядку», а ресурси й засоби виробництва – до другого, на відміну від прийнятої за радянською політекономічною доктриною вже згаданого діаметрально-протилежного співвідношення.

У цьому контексті можна скористатися його моделлю щодо ранжування³ благ за їхньою корисністю, але стосовно продовольчих товарів, позначивши римськими цифрами їхні види й арабськими – граничну корисність. Зокрема, вважаємо обґрунтованою таку нумерацію: I – хлібобулочні вироби; II – молочні продукти; III – м'ясопродукти; IV – овочі; V – картопля; VI – фрукти; VII – рибні продукти; VIII – крупи; IX – цукор; X – алкогольні й тютюнові вироби (рис. 1).

³ К. Менгер наводив їх у такій послідовності: одяг, житло, освітлення, тютюн, прикраси тощо.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
9	8	7	6	5	4	3	2	1	0
8	7	6	5	4	3	2	1	0	
7	6	5	4	3	2	1	0		
6	5	4	3	2	1	0			
5	4	3	2	1	0				
4	3	2	1	0					
3	2	1	0						
2	1	0							
1	0								

Рисунок 1. Ранжування корисності продовольчих товарів

Figure 1. Ranking the usefulness of food products

Найбільшою є значущість корисності хлібобулочних виробів, тому арабська цифра десять це стверджує. Далі за значущістю ми помістили молочні продукти⁴, відтак позначили цифрою дев'ять, а в останній – десятій групі, – лише перша одиниця матиме значення корисності, а вся решта дорівнює нулю. Таким чином, вже друга одиниця хлібобулочних виробів буде мати меншу корисність 9, третя – 8, четверта – 7 і т. д., аж допоки їхня надмірна кількість не зумовить нульову корисність для споживачів.

Причому така залежність спостерігається стосовно будь-якого виду благ, що можна проілюструвати на прикладі з водою: коли її набагато більше від потреби (приміром, поблизу є потужне джерело), то цінність води видається нульовою. Але варто джерелу трохи зміліти, як відразу цінність води зростає, а в екстремальних ситуаціях вона може стати найбільш цінним благом. Що наочно проявилось у 2015 році, коли внаслідок посухи в багатьох місцевостях, де споконвіку води було достатньо, пересихали навіть річки й вода зникла з колодязів.

Отож пояснювати рівень цін, а тим більше їхнє коливання лише з позицій трудової теорії вартості є методологічною помилкою. Бо поза тим, що це незастосовне до природних ресурсів⁵, які не створені працею людини (наприклад, сільгоспугідь, покладів корисних копалин, енергії сонця, тієї ж води тощо), власне приклад з останньою доводить, що в ціноутворенні переплітаються різні чинники, в тому числі згадувані корисність і рідкісність благ, звичайно, й затрати праці та низка інших, суто психологічних, як-от уподобання кольорів і запахів стосовно квітів, зовнішній вигляд товару, навіть привабливість упаковки й розфасування etc.

⁴ Звичайно, як будь-яка інша класифікація чого б то не було за корисністю, наведена нами не безспірна, а тому як набір продовольчих товарів, так і їхнє ранжування може бути іншим.

⁵ Приміром, А. Маршалл зауважив: «Право використовувати ділянку землі дозволяє розпоряджатися певною частиною поверхні земної кулі. Площа планети постійна, геометричні параметри будь-якої її окремої частини стосовно інших її частин також постійні. Людина не в змозі їх змінити; на них ніяк не впливає попит; вони не мають собівартості, не існує ціни пропозиції, за якою їх можна би було виробляти»[8, с. 215].

З огляду на це доречно звернути увагу на внутрішню суперечність товару як споживної й мінової вартості, виявлену П.-Ж. Прудоном, «оскільки зростання пропозиції товарів збільшує загальну суму їхньої корисності, знижуючи водночас ринкову ціну. Скорочення пропозиції, в свою чергу, підвищує ціну, але при цьому загальна корисність запропонованих товарів зменшується» [12, с. 96]. Таке тлумачення, на наш погляд, теж є непрямым доказом концепції дуалізму ціноутворення. Адже взявши до уваги, що корисність товарів – це фізична кількість їхніх властивостей, здатних задовольняти певні потреби людей, а мінова вартість завжди означає прирівнювання товарів до грошового еквівалента, концепцію П.-Ж. Прудона можна виразити рівнянням

$$K_{\phi} = C, \quad (1)$$

де K_{ϕ} – фізична корисність товарів;
 C – мінова вартість товарів.

Правомірність такого трактування нібито «внутрішньої суперечності» мінової й споживної вартості можна продемонструвати на ситуації, що склалася на продовольчому ринку України у 2010–2015 роках стосовно картоплі й овочів: внаслідок суттєвого підвищення урожайності валові збори або фізичні корисності й мінова вартість цих культур зросли (табл.1).

Таблиця 1

Валові збори картоплі й овочів та їхня мінова вартість на продовольчому ринку України в 2010–2015 роках

Table 1

Gross collection of potatoes and vegetables and their exchange value on the Ukrainian food market in 2010–2015

Види продукції	Валові збори, тис. т		Обсяг корисного споживання, тис. т		Ціна, грн./т		Мінова вартість, млн. грн	
	2010р.	2015р.	2010р.	2015р.	2010р.	2015р.	2010р.	2015р.
Картопля	18704,3	20839,3	5914	5892	2131,0	3566,6	1260,2	2101,4
Овочі	8873,0	9214,0	6581	6890	2551,6	7957,3	1679,2	5479,6
Разом	x	x	x	x	x	x	2939,4	7581,0

Джерело: Сільське господарство України. К.: Держкомстат, 2016. С. 145–158.

Попри умовність наведених даних, адже при цьому ми змушені користуватися певними припущеннями, зумовленими недостатністю емпіричних даних щодо коректнішого трактування такої категорії, як корисність в її абстрактному розумінні за економічною теорією, все ж таки в цілому вони відображають тенденцію зміни мінової вартості та корисності, яку ми прирівняли в цьому випадку до обсягу споживання вибраної в якості прикладу сільськогосподарської продукції.

Так, при зростанні фізичної корисності цих товарів відповідно на 11,4% – картопля та 3,8% – овочі, їхня мінова вартість у 2015 році збільшилася на 4641,6 млн. грн., що нібито суперечить наведеному раніше дедуктивному висновку П.-Ж. Прудона. Але, якщо зважити на тренд динаміки цін у будь-якому довготривалому періоді, що неухильно підвищуються під впливом зростання собівартості продукції й послуг, тобто відповідно до трудової теорії вартості в процесі обміну виникає, як висловився вчений,

«конституційована вартість, забезпечуючи примирення, синтез, взаємопроникнення суперечностей» [12, с. 163] між нею та теорією попиту–пропозиції, то ця суперечність стає мнимою.

Відтак, коли стати на таку позицію, пояснення наведених у таблиці різниць цін стає логічним, зважаючи на динаміку показників собівартості, яка за картоплею в 2015 році була вищою на $(2871,7: 1171,1 \text{ грн./т})$ 24,6%, овочами – на $(6102,2: 1803,5 \text{ грн./т})$ 33,8% проти попереднього року, позаяк «взаємопроникнення суперечностей» динаміки цін і собівартості згладжене «примиренням» у результаті зростання валових зборів цих видів продукції, внаслідок чого їхня сукупна пропозиція на ринку $[(5892+6890):(5914 + 6581)=0,98]$ суттєво не змінилася.

Висновки. Оскільки ціна товару не може бути нижчою його вартості (хіба тимчасово), то на ринку цієї продукції все відбувається точно у відповідності зі сформульованою нами концепцією дуалізму ціноутворення. Внаслідок цього в його потаємних глибинах відбувається синтез теорії трудової вартості й граничної корисності товарів.

До такого розуміння ціноутворення впритул підійшов П.-Ж. Прудон, який «прагнув поєднати трудову та мінову концепції вартості», але введення ним надто абстрактної категорії «конституційована вартість», а також її виняткової прив'язки до праці, а не обміну, зумовило відсутність у дедуктивних умовиводах ученого переконливого вирішення методологічної проблеми синтезу цих концепцій.

Очевидно, що це не так, бо з давніх-давен учені переконливо доводили, й видається довели, вирішальну роль в установленні пропорцій спочатку простого – товар на товар, а потім опосередкованого грошми обміну. Відтак саме ігнорування вченим цієї вирішальної ролі обміну призвело його до утопії, подібної до комуністичної марксистської, хоча він не був прихильником комунізму⁶.

Якщо ж проблему ціноутворення розглядати через призму обґрунтованої В. Петті «природної ціни», яку він пояснював так: «Якщо хто-небудь може добути з перуанського ґрунту й доставити в Лондон одну унцію срібла за той самий час, протягом якого він може виробити один бушель хліба, то перша становить природну ціну другого» [11, с. 36]. Можна припустити, що саме об'єктивні умови виробництва й залежність від попиту – пропозиції підтверджує нашу тезу щодо поєднання дії затрат і попиту – пропозиції при встановленні рівноважної ціни. Тобто дуалізм впливу на формування цін товарів затрат живої й уречевленої праці, з одного боку, та попиту – пропозиції, – з іншого, видається переконливим. Однак пошук «золотої медіани» цією статтею не вичерпується, в зв'язку з чим можна сподіватися, що подальші дослідження окресленої й частково висвітленої в ній проблеми мають перспективу.

Conclusions. Thus, since the price of a product can not be lower than its value (as it is temporarily), then in the market of these products everything happens exactly in accordance with the concept of pricing dualism we have formulated. As a result, in its secret depths, there is a synthesis of the theory of labor value and the marginal utility of goods.

To such an understanding of pricing approached P.-J. Proudhon, who «sought to combine the labor and the exchange concept of value», but introducing it to the extremely abstract category «constituted value», as well as its exclusive link to labor, and not exchange, led to the absence of a deductive inference from a scientist's convincing solution methodological problem of synthesis of these concepts.

⁶ Комунізм, писав П.-Ж. Прудон, є «системою рабства, оскільки спільність володіння вимагає примусової організації праці, позбавляє членів суспільства свободи дій і перетворює їх усіх на рабів держави» [Прудон, с. 327].

Obviously, this is not the case, since scientists have long been convincingly argued, and seem to have proven, a decisive role in establishing the proportions of initially simple - goods for goods, and then indirectly by exchange money. Hence, the ignorance of this decisive role by the scholar led him to a utopia similar to the communist Marxist, although he was not a supporter of communism.

But if the problem of pricing is to be seen in the prism of the reasonable «natural price» of Petty, which he explained as follows: «If anyone can get from Peruvian soil and deliver to London one ounce of silver at the same time as it can to produce one bushel of bread, then the first is the natural price of the second» [11, p. 36], we can assume that the objective conditions of production and the dependence on the supply-demand confirm our thesis as to the combination of the effect of costs and supply-demand when establishing an equilibrium price. That is, the duality of the influence on the formation of the prices of goods costs of living and ordained labor – on the one hand, and supply-demand – with the other seems convincing. However, the search for the «gold median» this article is not exhausted, therefore, one can hope that further research into the problems outlined and partly covered in it has a prospect.

Список використаної літератури

1. Гайдуцький П. І. та ін. Аграрна реформа в Україні. К.: ННЦ ІАЕ, 2005. 424 с.
2. Менгер К., Бем-Баверк Е, Визер Ф. Австрийская школа в политической экономии. М.: Экономика, 1992. 426 с.
3. Бородіна О. М., Могильний О. М. Коригування політики державної підтримки сільського господарства України. Економіка АПК. 2009. № 6. С. 55–61.
4. Бём-Баверк, Ойген фон. Избранные труды о ценности, проценте и капитале. М.: Эксмо, 2009. 512 с.
5. Бухарин Н. Теория пролетарской революции. К.: Синопис, 2010. 142 с.
6. Венжер В. Г. Использование закона стоимости в колхозном производстве: 2-е изд., испр. и доп. М.: Наука, 1965. 350 с.
7. Лукинов І. І. Вибрані праці у двох книгах: кн. 2. К.: ННЦ ІАЕ, 2007. 765 с.
8. Маршалл А. Принципы экономической науки: в 3-х т. Т. 1. М.: Прогресс, 1993. 415 с.
9. Панасюк Б. Вибрані твори. Т. 2. К.: Аграрна наука, 2006. 252 с.
10. Пасхавер Б. Ценообразование в финансовой системе продовольственного рынка. Финансові проблеми формування і розвитку аграрного ринку. К.: ННЦ, 2007. С. 47–55.
11. Петти У. Трактат о налогах и сборах. М.: Ось-89, 1997. 112 с.
12. Прудон П. Ж. Что такое собственность? или Исследование о принципе права и власти / пер. с фр. М.: Республика, 1998. 411 с.
13. Саблук П. Т. Ціноутворення в період ринкового реформування в АПК: монографія / Ін-т аграрної економіки. К.: ННЦ, 2006. 440 с.
14. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ.; предисл. В. С. Афанасьева. М.: Эксмо, 2007. 960 с.
15. Туган-Барановский М. И. Основы политической экономии. С.-Петербург: Типогр. акционер. общ. «Слово», 1909. 760 с.

References

1. Hayduts'kyu P. I., Sabluk P. T., Lupenko YU. O. Ahrarna reforma v Ukrayini [Agrarian reform in Ukraine]. Kiev.: NNTS IAE, 2005. [In Ukrainian].
2. Menger K., Bem-Baverk Ye., Vizer F. Avstriyskaya shkola v politicheskoy ekonomii [The Austrian school in political economy]. Moscow: Ekonomika, 1992. [In Russian].
3. Borodina O. M., Mohyl'nyy O. M. Koryhuvannya polityky derzhavnoyi pidtrymky sil's'koho hospodarstva Ukrayiny [Adjustment of the policy of state support of agriculture of Ukraine]. Ekonomika APK. 2009. No. 6. Pp. 55–61.
4. Oygen fon Bom-Baverk Izbrannyye trudy o tsennosti, protsente i kapitale [Selected works on value, interest and capital]. Moscow: Eksmo, 2009. [In Russian].
5. Bukharin N. Teoriya proletarskoy revolyutsii [The theory of the proletarian revolution]. Kiev: Sinopsis, 2010. [In Ukrainian].
6. Venzher V. G. Ispol'zovaniye zakona stoimosti v kolkhoznom proizvodstve [The use of the law of value in collective farm production]. Moscow: Nauka, 1965. [In Russian].
7. Lukinov I. I. Vybrani pratsi u dvokh knykhakh [Selected works in two books]. Kiev: NNTS IAE, 2007. [In Ukrainian].

8. Marshall A. Printsipy ekonomicheskoy nauki. Moskow: Progress, 1993. [In Russian].
9. Panasyuk B. Vybrani tvory [Selected works]. K.: Ahrarna nauka, 2006. [In Ukrainian].
10. Paskhaver B. Tsenoobrazovanye v fynansovoy systeme prodovol'stvennoho rynku [Price formation in the financial system of the food market]. Finansovi problemy formuvannya i rozvytku ahrarnoho rynku. 2007. Pp. 47–55.
11. Petti U. Traktat o nalogakh i sborakh [Treatise on taxes and fees]. Moskow: Os'-89, 1997. [In Russian].
12. Prudon P. ZH. Chto takoye sobstvennost'? ili Issledovaniye o printsipe prava i vlasti. Perevod s frantsuzkogo [What is property? or Study on the principle of law and authority. Translation from French]. Moskow: Respublika, 1998. [In Russian].
13. Sabluk P. T. Tsinoutvorennya v period rynkovoho reformuvannya v APK: monohrafiya / In-t ahrarnoyi ekonomiky. Kiev: NNTS, 2006. [In Ukrainian].
14. Smit A. Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov [Study on the nature and causes of the wealth of nations]. Moskow: Eksmo, 2007. [In Russian].
15. Tugan-Baranovkiy M. I. Osnovy politicheskoy ekonomii [Basics of political economy]. S.-Peterburg: Tipogr. aktsioner. obshch. "Slovo", 1909. [In Russian].

UDK: 338. 436. 338. 51

PRICING: THEORY AND PRACTICE

Iryna Homyn

Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine

Summary. *The problem of pricing and disparity of commodity exchange is studied. It is emphasized that diametrically opposite approaches to the pricing concept from purely Marxist or Majinist positions are not convincing, since in reality the price of any product is always a combination of a purely economic factor, that is, its actual value (or in other words, the cost of living and ordinarily employed) with psychological motivation to satisfaction of desires or needs of a person. It is indicated that the isolated use of these approaches should give way to their synthesis, otherwise pricing theory will continue to wander in the labyrinth of methodology, all the time encountering deadlocks in the form of inexplicable paradoxes that manifest themselves in the market of goods. It is suggested to try to search for the rule of the «gold median» the truth in the wiring of these two supposedly diametrically opposed approaches, especially since in economic theory the «law of production costs» is formulated, according to which the marginal utility of the marginal product determines the price of the productive good spent on its production and the corresponding part of the cost of production, and examples of prices, which allegedly certify in their «pure form» their conformity to the theory of labor value, or vice versa, marginal utility, is more anomalies than, regardless of their area of distribution. Like the alleged invisible exchange disparity in the policy of pricing regulation, the fact remains that the distorted financial and economic relations have not disappeared from the flood. Therefore, it had to be periodically at least partially offset by subsidies or direct increase of retail prices.*

Key words: *disparity, concept, exchange, synthesis, pricing.*

https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.03.037

Received 20.05.2019